

Семіотичний підхід до дослідження дискурсу

Мовне (текстуальне) відображення дійсності можна кваліфікувати як семіотичне явище першого порядку. Воно зазнає семіотичного впливу з боку дійсності як *метасеміотичного* феномену другого порядку у формі опису, пояснення, поглиблення та розширення змістовних параметрів віддзеркалених фактів реальності (стосовно метасеміотичних структур див. [Мечковская 2007, с. 245; Якобсон 1965]). Поняття “метасеміотичної функції” використовується у дещо звуженому сенсі, зосередженому саме на здатності символічної реальності пояснювати, поглиблювати, розширювати, додавати нові смисли, і таким чином долучатися до процесу смислоутворення у дискурсі.

Означення (семіотизація) текстуально відображеної дійсності у дискурсі відбувається у декількох рівневих площинах. Використовуючи термінологію Ч. Пірса та Дж. Д. Йохансена [Пирс 2000; Johansen 2002a; 2002б], їх можна позначити як рівні образної іконізації, діаграматичної структурації, (метафоричної) алегоризації. Образна іконізація матеріалізується у тематично об'єднаних номінаціях (або денотатах) фрагментів дійсності як маркерах елементарної фактуальної інформації. Діаграматична структурація забезпечує реалізацію семіотичних зв'язків у координатах текстуально відображеної дійсності, виявляючи предикативну (пропозиційну) сутність номінацій. Діаграматичний рівень іконізації (структурації) ґрунтується на цілісності тексту і залучає системні і нелінійні механізми смислоутворення. У фокусі діаграматизації постають не окремі образи, а скоріше смислові зв'язки між елементами тексту, семантичні перетворення, катафоричні (проспективні) і ретроспективні посилання, що впливають на смислові відношення між різними частинами тексту.

Алегоризація долає межі семіотичного простору тексту, виводить перебіг семантичних процесів у позатекстову реальність і відображає телеологічно зумовлені конвенції концептуалізації світу крізь призму метасеміотичних функцій дійсності. Вона надає підстави для інференцій відповідно до певних духовних, моральних, соціоетичних інференційних патернів при сприйнятті змісту тексту. Алегоризація текстуально відображеної дійсності забезпечує процес дискурсії – адресатне/читацьке осмислення і, відповідно, імовірнісне суб'єктивне *переосмислення* відображеної реальності крізь призму індивідуального інтеріорізованого досвіду у системі метасеміотичних зв'язків. Цей рівень ми визначаємо як *метасеміотичний* телеологічно зумовлений рівень означення текстуально віддзеркаленої дійсності. Саме він забезпечує процес смислоутворення як продуктивного плану осмислення текстуально відображеної реальності, сприяє якнайповнішій реалізації семантичного потенціалу тексту і виходить за межі інтерпретативних підходів у когнітивній лінгвістиці, семіотиці і дискурсології.

Факти дійсності зазнають алегоризації із залученням метасеміотичного впливу реальності як смислоутворювального механізму, виходячи з

егоцентричної природи світосприйняття. Мовна особистість, надаючи виявам дійсності певний смисл, здійснює логічні операції індуктивних інференцій, що ґрунтуються на узагальненому осмисленні деталей середовища. Ця процедура за своєю природою є нелінійною, імовірнісною і тому варіативною, неоднозначною – такою, що припускає плюралістичність розгортання. Варіативність інференцій, осмислення і означення фактів дійсності зумовлена телеологічними чинниками, пов'язаними з цілепокладанням і мотиваційною складовою комунікації (морально-етичними міркуваннями, політичними уподобаннями, ідеологічними пріоритетами, точками зору).

Дискурсивне смислоутворення виходить за межі розкриття смислу, закладеного у текст автором. Якщо, розглядаючи процес семантичної реалізації дискурсу, обмежитись суто процесом декодування або “видобутку” інформації з тексту, то залишиться поза увагою ключова риса дискурсії і живого спілкування – їх смисловий динамізм: рухомість значень слів, креативність, мовленнєва творчість, без яких текст стає мертвим кодом. Об'єктивно смислові процеси у перебігу дискурсії значно глибші і ширші, оскільки семантичний потенціал тексту перевищує у значних межах зміст тексту, зумовлений інтенцією автора.

Проте, зазначені семіотичні процеси, з огляду на їх нелінійний характер, піддаються лише *імовірнісному* науковому осмисленню. Імовірнісність актуалізації смислів у дискурсі має телеологічну зумовленість, оскільки висловлення виступають “складними символічними діями”, які підкоряються нескінченній кількості цілей і призводять до невизначеної кількості наслідків, деякі з них є непередбачені або непередбачувані [Див. Johansen 2002a, с. 70]. Ця непередбачуваність векторів актуалізації смислових параметрів висловлення і тексту підсилюється ще і тим, що їх осмислення адресатом ґрунтується також на поведінкових патернах, образ-схемах, явищах інстинктивної природи, стереотипах, упередженостях і т.д.

З цієї точки зору продукування тексту можна вважати інтерактивною діяльністю, проте проблемою виявляється пошук засобів, які б дозволяли екстраполювати чинник телеологічної зумовленості смислоутворення у експліцитну систему передумов у термінах лінгвістики. У семіотичній парадигмі важливість врахування телеологічного підґрунтя смислоутворення у вигляді метасеміотичного зв'язку з дійсністю як символічним універсумом полягає у тому, що телеологічний чинник забезпечує умови для інтерсеміотичної крос-референції і перекодування. Тобто, символічні знаки корелюють з індексальними і іконічними знаками і перекладаються засобами іконічної і індексальної системи знаків і навпаки. Інтерсеміотичне перекодування є телеологічно зумовленим і завжди селективним як є селективним сприйняття дійсності мовною особистістю. Окрім того, динамізм і рухливість продуктивного мислення при досягненні дійсності зумовлюють відсутність абсолютної відповідності між іконічними, індексальними і символічними знаками.

Висловлення або певна лексична одиниця може розглядатися як потенційний згорнутий текст, змістовні параметри якого реалізуються по-

різному, актуалізуючи глибинні семантичні шари, що “належать і мові і позамовному – домислюваному – рівню” [Кононенко 2010, с. 147]. Це відповідає уже усталеній у мовознавстві тезі, що “внутрішній світ тексту не є ідентичним навколишній “картині світу” і кожного разу є індивідуальним” [Николаева 2009, с. 15]. Змістовні параметри окремих слів, висловлень, текстів загалом у перебігу дискурсії можуть зазнавати кардинальних трансформацій у зіставленні з тими, що закладені автором текста. Стосовно лексики як знакової системи, то окремі слова можуть здобувати навіть такі оказіональні значення, які не містяться в тлумачному словнику, що спричиняється зазвичай асоціативно-оцінними нашаруваннями, алюзійними підтекстами тощо [Кононенко 2010, с. 147].

Таким чином, у перебігу смислоутворення у дискурсі особливу значущість здобувають, з одного боку, інтерсеміотичні міжкодові стосунки семіотизованих фрагментів дійсності різної субстанції у межах семантичного простору тексту, з іншого боку, метасеміотичні зв'язки з позатекстовою реальністю. У цілісній семіотичній тканині тексту процеси означення відбуваються на рівні образної іконізації і діаграматичної структурації. Вони забезпечують осмислення тексту на репродуктивному рівні і утворюють підґрунтя для продуктивного осягнення його змістовних параметрів, тобто готують семіотичну основу для смислоутворення. Продуктивне осмислення тексту втілює власне процес смислоутворення і передбачає вихід у позатекстовий смисловий простір з залученням метасеміотичних функцій дійсності, які реалізуються у формі алегоризації як способу означення. Подальше дослідження може бути зосередженим на детальному висвітленні базових алгоритмів метасеміотичного впливу дійсності на перебіг смислоутворення у англомовному публіцистичному дискурсі.

Література

Кононенко В.І. Смысловые коннотации в структуре текста / В.І. Кононенко // Мовознавство. – 2010. – № 2–3. – С. 146–155.

Мечковская Н.Б. Семиотика: Язык. Природа. Культура: Курс лекций / Н.Б. Мечковская. – 2-е изд., испр. – М.: Издательский центр “Академия”, 2007. – 432 с.

Николаева Т.М. О “единстве ономастики” и/или о новой ветви антропонимики” / Т.М. Николаева // Вопросы языкознания. – 2009. – № 3. – С. 3–18.

Пирс Ч.С. Избранные философские произведения / Ч.С. Пирс – М.: Логос, 2000. – 448 с.

Ушакова Т.Н., Павлова Н.Д. Слово в действии. Интент-анализ политического дискурса / Т.Н. Ушакова, Н.Д. Павлова. – СПб.: Алетейя, 2000. – 316 с.

Якобсон Р. Разработка целевой модели языка в европейской лингвистике между двумя войнами / Р. Якобсон // Новое в лингвистике. Вып. 4. – М.: Прогресс, 1965. – С. 372-377.

Johansen J. D. Literary Discourse: A Semiotic-pragmatic Approach to Literature / J. D. Johansen. – Toronto: University of Toronto Press, 2002a. – 489 p.

Johansen J. D. Reading as iconization / J. D. Johansen // Essays in semiotic analysis: the state of the art, Volume V. – New York: Berghahn Books, 2002б. – P. 204–224.

BBC, November 19th 2010. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bbc.co.uk/news/world-us-canada-11718369>.